

شهادت پیامبر و ائمه علیهم السلام در قیامت

رضا میقانی

واژه «شهادت» در معارف دینی، دارای سه معنا و کاربرد است:

۱. جان باختن در راه خدا؛

۲. گواهی در احکام قضایی؛

۳. ناظر بودن بر اعمال انسان‌ها.

شهادت به معنای سوم، موضوع این تحقیق است.

مفهوم شهادت

در باره مفهوم شهادت گفته‌اند: «شهادت»، حاضر شدن با مشاهده و نگاه و از نزدیک دیدن است؛ یا با چشم یا با چشم دل و بصیرت. و به محضر، «مشهد» می‌گویند.^۱ «شهداء» چند مصداق دارند، مانند: خدا، پیامبر، فرشتگان، دانشمندان، کشته شده‌ها در راه خدا. نیز «شاهد» و «شهید» در قرآن مصادیق فراوانی دارد.^۲

۱ - معجم مفردات غریب القرآن، راغب اصفهانی، تحقیق: ندیم مرعشلی، مکتبه الآثار الجعفریه، تهران، ص ۲۷۴.
۲ - وجوه القرآن، ابی عبدالرحمن اسماعیل بن احمد الحبري النیشابوری، تحقیق: نجف عرزی، آستان قدس رضوی، ج ۱، ۱۴۲۲، ص ۳۳۰.

«شهادت» به معنای حضور، معاینه و دیدن است. گاهی نیز به معنای خبر قاطع، آشکار و روشن، گواهی دادن و اظهار خبر قاطع است.

«شهید» آن است که هیچ چیز از علمش غایب نیست. در قرآن، برای واژه شهید، کلمه «قتل» به کار رفته ولی در روایات کلمه «شهید» آمده است. شهید ثانی در شرح لمعه می‌گوید: علت این که او را شهید گفته‌اند این است که گواهی داده شده است برای او به بهشت و غفران.^۱

قرآن و روایات گواه بودن پیامبر و ائمه - علیهم السلام -

در قرآن، آیات فراوانی دلالت دارد که پیامبر و امامان شیعه - علیهم السلام - در دنیا و آخرت، ناظر بر اعمال مردم‌اند و در آخرت، در محکمه عدل الهی شهادت می‌دهند؛ از جمله:

﴿وَكذلك جعلناكم أمة وسطاً لتكونوا شهداء على الناس ويكون الرسول عليكم شهيداً﴾^۲

«ما شمارا گروهی خوب و معتدل قرار دادیم تا گواه بر مردم باشید و پیامبر گواه بر شما است.»

﴿والذين آمنوا بالله ورسوله أولئك هم الصديقون والشهداء عند ربهم﴾^۳

بنابر روایات متواتره منظور از گواهان بر امت‌ها، ائمه - علیهم السلام -

هستند. در روایت آمده است:

«عن يزيد العجلي قال سألت ابا عبد الله - عليه السلام - عن قول الله: وكذلك جعلناكم أمة وسطاً لتكونوا شهداء على الناس . قال: نحن الأمة الوسطى ونحن شهداء الله على خلقه وحججه في ارضه . قلت: قول الله عز وجل ملّة ابيكم ابراهيم . قال: ايانا عنى خاصّة (هو سماكم المسلمين من

۱ - قاموس قرآن، سید علی اکبر قرشی، دار الکتب الاسلامیه، ۱۳۷۲، ج ۴ - ۳، ص ۷۴.

۲ - سوره بقره (۲) آیه ۱۴۳.

۳ - سوره حدید (۵۷) آیه ۱۹.

قبل) في الكتب التي مضت (و في هذا) القرآن ليكون الرسول عليكم شهيداً فرسول الله الشهيد علينا بما بلغنا عن الله عزوجل ونحن الشهداء على الناس فمن صدق صدقناه يوم القيامة ومن كذب كذبناه يوم القيامة^۱

«برید می‌گوید: از امام صادق - علیه السلام - در باره تفسیر آیه پرسش کردم، آن حضرت فرمود: ما امت میانه و گواهان خدا بر مردم و حجت‌های خدا در زمین هستیم. برید گوید: درباره تفسیر ﴿ملّة ابيكم ابراهيم...﴾ پرسیدم، آن حضرت فرمود: ما مقصود هستیم و در کتابهای پیشین ما مسلمان نامیده شدیم و در این قرآن هم پیامبر گواه بر ما است آنچه را از طرف خدا به ما رسانده است و ما گواه بر مردم هستیم، پس کسی که خدا را قبول داشته و راستگو و موحد باشد در روز قیامت ما او را تصدیق می‌کنیم و به نفع او گواهی می‌دهیم و کسی که دروغگو باشد روز قیامت او را تکذیب می‌کنیم.»

نیز در روایت آمده است:

«عن سليم بن قيس الهلالي عن أمير المؤمنين - عليه السلام - قال: ان الله تبارك و تعالی طهرنا و عصمنا و جعلنا شهداء على خلقه و حجته في ارضه و جعلنا مع القرآن و جعل القرآن معنا لانفارقه و لا يفارقنا^۲»

«خداوند سبحان ما را پاک، معصوم، گواهان بر مردم، حجت در زمین و با قرآن قرار داد و قرآن با ما است و هیچ کدام از یکدیگر جدا نمی‌شویم (اشاره به حدیث انی تارک فیکم الثقلین).

۱ - سوره حج (۲۲) آیه ۷۸، در قرآن، «شهیداً علیکم» آمده و در روایت، از آیه انقباس کرده است.
۲ - اصول کافی، کلینی، دار الاضواء، بیروت، ج ۱، باب ۹، فی أن الائمة شهداء الله عزوجل علی خلقه، ص ۲۴۶، ح ۲، و ح ۴ که صحیح السند است و علامه مجلسی در مرآة العقول، ج ۲، ص ۲۴۳، حدیث را حسن یا صحیح دانسته است.
۳ - همان، ص ۲۴۷، ح ۵.

گواه بودن پیامبر و آنمه - عليهم السلام - در کتاب‌های اهل سنت

در کتاب‌های اهل سنت، روایاتی در باره گواه بودن پیامبر اسلام - صلی الله علیه و آله - وارد شده است.^۱

مضمون آنها این است که امت‌های گذشته در روز قیامت، پیام‌رسانی پیامبران خود را تکذیب می‌کنند و خداوند از پیامبران می‌خواهد برای ابلاغ پیام شاهد بیاورند.

پیامبر اسلام شهادت می‌دهد که پیامبران پیشین در پیام‌رسانی کوتاهی نکرده‌اند.

ابن اعثم کوفی می‌نویسد: شبی امام حسین - علیه السلام - نزد قبر جد بزرگوارش آمد و فرمود: سلام بر تو ای رسول خدا! من حسین پسر فاطمه هستم. من از ریشه تو و پسر دختر تو و نوه تو از ناحیه کسی هستم که تو او را جانشین خود بر امت قرار دادی. پس علیه امت خود شاهد باش که آنان مرا رها و تباه کردند و حفظ نمودند. این شکوه من به تو است تا آن که تو را ملاقات کنم.^۲ در روایت آمده است:

«وروي الحاكم ابوالقاسم الحسكاني في كتاب شواهد التنزيل باسناده عن سليم بن قيس عن علي - عليه السلام - : ان الله تعالى ايانا عنى بقوله: ﴿ليكونوا شهداء على الناس﴾ فرسول الله شاهد علينا ونحن شهداء على خلقه وحجته في ارضه ونحن الذين قال الله: ﴿وكذلك جعلناكم امة وسطا﴾^۳

عن احمد بن عمر الحلال قال سألت ابا الحسن - عليه السلام - عن قول

۱ - الدر المنثور في تفسير المأثور، جلال الدين سيوطی، دار الفكر، بیروت، ۱۴۱۴ ق، ج ۲ ص ۳۴۹، جامع البیان، طبری، دارالفکر، بیروت، ج ۲، ص ۱۲.
 ۲ - الفتوح، ابن اعثم کوفی، ج ۵، ص ۱۸.
 ۳ - بحار الأنوار، ج ۲۳، ص ۳۳۴.

الله عزوجل: ﴿أفمن كان علي بينة من ربه و يتلوه شاهد منه﴾ فقال: أمير المؤمنين - عليه السلام - شاهد علي رسول الله - صلی الله علیه و آله - و رسول الله علي بينة من ربه.^۱

«عن بريد بن معاوية العجلي عن ابي جعفر - عليه السلام - قال: الذي علي بينة من ربه، رسول الله - صلی الله علیه و آله - و الذي تلاه من بعده الشاهد منه، أمير المؤمنين - عليه السلام - ثم اوصيائه واحداً بعد واحد.^۲»

بیش از ۲۰ نفر از علمای اهل سنت در کتاب‌های معتبر خود نقل کرده‌اند:

«اخرج ابن ابي حاتم و ابن مردويه و ابو نعيم في المعرفة عن علي بن ابي طالب رضي الله عنه قال: ما من رجل من قريش إلا نزل فيه طائفة من القرآن، فقال له رجل! ما نزل فيك؟ قال: اما تقرأ سورة هود: ﴿أفمن كان علي بينة من ربه و يتلوه شاهد منه﴾. رسول الله - صلی الله علیه و آله - علي بينة من ربه و أنا شاهد منه.^۳»

«و اخرج ابن مردويه و ابن عساكر عن علي رضي الله عنه في الآية قال: رسول الله - صلی الله علیه و آله - علي بينة من ربه و أنا شاهد منه.^۴»

ثعلبی در تفسیر خود سه روایت، بغوی در معالم التنزیل یک روایت، طبری در تفسیر خود، گنجی در کفایة الطالب، ابن جوزی در تذکرة الخواص، قرطبی در تفسیرش، نیشابوری در تفسیرش، فخر رازی در تفسیرش، ابن حیان اندلسی در بحر المحيط هر کدام دو روایت، سیوطی در الدر المنثور چهار روایت، آلوسی متعصب متمایل به وهابیت سه روایت، ملا سلیمان قندوزی حنفی در ینایع الموده یازده روایت، حافظ ابو نعیم از سه طریق و خوارزمی و ابن مغزلی شافعی و ابن مردویه

۱ - اصول کافی، ج ۱ ص ۲۴۷.

۲ - بحار الأنوار، ج ۳۵ ص ۳۸۸.

۳ - الدر المنثور، ج ۴ ص ۴۰۹ - ۴۱۰.

۴ - همان.

بیست روایت و ابن ابی الحدید و ابن عساکر از ۲۳ نفر روایت کرده‌اند که منظور از آیه، علی - علیه السلام - است.

تأثیر شهادت در زندگی انسان

اگر انسان باور داشته باشد رفتاری که انجام می‌دهد در دید دیگران است و برخی ناظر بر اعمال او هستند و در قیامت شهادت می‌دهند، تلاش می‌کند آلوده گناه نشود.

در زیارت جامعه کبیره - که از معتبرترین زیارات است - در باره پیامبر و ائمه چنین می‌گوییم:

«وارکانا لتوحیده و شهداء علی خلقه»^۱

«شما ائمه رکن‌های توحید و گواهان بر آفریدگانش قرار داد.»

«وشهداء دار الفناء و شفعاء دار البقاء»^۲؛

«شما شاهدان در دنیا و شفیع در جهان آخرت هستید.»

در نیایش برای امام زمان، از زبان حضرت رضا - علیه السلام - آمده است:

«وشاهدك علی خلقك»^۳؛ «خدا یا، دفاع کن از امامی که گواه بر آفریدگان خود قرار دادی.»

در زیارت مطلقه حضرت علی - علیه السلام - آمده است:

«وشاهدأ علی أئمة»^۴ و علی - علیه السلام - گواه بر امت پیامبر - صلی الله علیه و آله - است.»

عرضه شدن اعمال انسان‌ها به پیامبر و امامان - علیهم السلام -

یکی از مباحث مرتبط با بحث شهادت پیامبر و ائمه - علیهم السلام - بحث عرضه

شدن اعمال انسان به پیامبر و امامان معصوم - علیه السلام - است؛ زیرا گواهی دادن، مستلزم آگاهی به اعمال انسان‌ها است.

بنابر روایات متواتر پیامبر و امامان - علیهم السلام - اعمال انسان‌ها را در این جهان می‌بینند و در قیامت هم خدا آنان را از اعمال انسان‌ها آگاه می‌کند. خداوند در قرآن می‌فرماید:

﴿وقل اعملوا فیسیری الله عملکم و رسوله و المؤمنون و سترون الی

عالم الغیب و الشهادة و ینبئکم بما کنتم تعملون﴾^۱

«بگو اهرکاری می‌خواهید بکنید که به زودی خدا و پیامبر او و مؤمنان در

کردار شما خواهند نگریست و به زودی به سوی دانای نهان و آشکار باز

گردانیده می‌شوید. پس شما را به آنچه انجام می‌دادید آگاه خواهد کرد.»

اگر انسان‌ها باور داشته باشند که همه رفتارهای آنان در محضر پیامبر و ائمه

- علیهم السلام - انجام می‌شود، مراقب اعمال خود خواهند بود.

پیامبر و امامان - علیهم السلام - از طریق عادی پی به اعمال مردم می‌برند یا

خداوند از راه وحی و الهام، اعمال امت را بر آنان عرضه می‌دارد؟ مفسران اهل

سنت گفته‌اند آیه اشاره به این مسئله عادی دارد که انسان هر عملی انجام دهد،

خواه ناخواه ظاهر خواهد شد و علاوه بر خداوند، پیامبر و مؤمنان از طریق عادی

از آن آگاه می‌شوند.

به نظر شیعه، پیامبر و امامان - علیهم السلام - از طریق غیر عادی، از تمام

اعمال انسان‌ها آگاه می‌شوند؛ زیرا:

۱. آیه، اطلاق دارد و تمام اعمال را شامل می‌شود. بدیهی است که همه

۱ - سورة توبه (۹) آیه ۱۰۵: «یعتذرون الیکم اذا رجعتم الیهم قل لا تعذورا لئن نؤمن لکم قد نانا الله من اخبارکم و سیری الله عملکم و رسوله ثم تردون الی عالم الغیب و الشهادة فینبئکم بما کنتم تعملون»؛ «هنگامی که به سوی آنان باز گردید برای شما عذر می‌آورند، بگو عذر نیاورند هرگز شما را باور نخواهیم داشت خدا ما را از گزارش‌های شما آگاه گردانیده و به زودی خدا و رسولش عمل شما را خواهند دید آنگاه به سوی دانای نهان و آشکار باز گردانیده می‌شوید و از آنچه انجام می‌دادید به شما خبر می‌دهند.»

۱ - مفتاح الجنان، زیارت جامعه کبیره، ص ۹۰۳.

۲ - همان.

۳ - همان، ص ۵۸۹.

۴ - همان، ص ۵۸۹.

اعمال از راه عادی بر پیامبر و امامان - علیهم السلام - آشکار نخواهد شد. بیش تر اعمال خلاف، پنهانی انجام می شود. بنا بر این، آگاهی پیامبر - صلی الله علیه و آله - و امامان - علیهم السلام - از تمام اعمال مردم، از طریق غیر عادی و به تعلیم الهی است.

۲. در پایان آیه آمده است: ﴿فَيَبْئِتْكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾؛ «خداوند شما را در قیامت به آنچه عمل کرده اید آگاه می سازد». این جمله، شامل تمام اعمال، اعم از پنهان و آشکار، می شود. ظاهر تعبیر آیه این است که منظور از عمل در اول و آخر آیه یکی است. بنا بر این، منظور از عمل در آغاز آیه نیز، اعم از آشکار و پنهان، است و شکی نیست که آگاهی بر همه آنها از راه عادی ممکن نیست.

به تعبیر دیگر، پایان آیه از جزای همه اعمال سخن می گوید و آغاز آیه نیز درباره اطلاع خداوند و پیامبر و مؤمنان نسبت به همه اعمال است؛ یکی مرحله آگاهی است و دیگری مرحله جزا. موضوع در هر دو قسمت، یکی است.

روایاتی که درباره عرضه اعمال انسان ها بر پیامبر - صلی الله علیه و آله - و امامان - علیهم السلام - وجود دارد، متواتر است.^۱ اینک شماری از آنها را ذکر می کنیم:

عن ابي بصير عن ابي عبد الله - عليه السلام - قال: تعرض الاعمال على رسول الله - صلی الله علیه و آله - اعمال العباد كل صباح ابرارها و فجارها فاحذروها و هو قول الله تعالى: ﴿اعملوا فسيري الله عملكم و رسوله﴾، وسكت.^۲

«تمام اعمال مردم، هر روز صبح به پیامبر عرضه می شود، اعمال نیکان و بدان. بنا بر این، مراقب باشید، و این مفهوم گفتار خداوند است که می

۱ - در کتاب بصائر الدرجات، ج ۱، باب ۴ و ۶، ۳۹ روایت صحیح، ۹ روایت در تفسیر عیاشی، ۱۶ روایت در نور الثقلین، ج ۲، ص ۲۹۲، روایت ۳۱۶ - ۳۳۲، ۳۰ روایت در تفسیر برهان، ۱۰ روایت در تفسیر صافی، ۲۴ روایت در وسائل الشیعه، ۱۱ روایت در مستدرک الوسائل، و روایات فراوان در کتاب بحار الانوار، ج ۲۳، ص ۳۳۳، باب ۲۰، «عرض الاعمال علیهم و انهم الشهداء علی الخلق» نقل شده است.

۲ - کافی، ج ۱، ص ۲۷۶، باب ۲۹، ج ۱، «عرض الاعمال علی النبی و الأئمة - علیهم السلام».

فرماید: انجام دهید، بزودی خدا و رسول عمل شما را می بینند. این را فرمود و ساکت شد.»

عن عبد الله بن ابان الزيات و كان مكيناً عند الرضا - عليه السلام - قال قلت للرضا - عليه السلام -: ادع الله لي و لأهل بيتي، فقال: اولست أفعَل ؟ و الله ان اعمالكم لتعرض على كل يوم و ليلة قال: فاستعظمت ذلك، فقال لي: اما تقرأ كتاب الله عزوجل: ﴿وقل اعملوا فسيري الله عملكم و رسوله و المؤمنون﴾؟ قال: هو والله علي بن ابي طالب - عليه السلام -^۱ «عبد الله بن ابان که موقعیتی نزد امام رضا - عليه السلام - داشت، می گوید: به امام رضا - عليه السلام - عرض کرد: برای من و خانواده ام دعا بفرما، آن حضرت فرمود: مگر من دعا نمی کنم؟! به خدا سوگند اعمال شما هر شب و روز بر من عرض می شود. عبدالله بن ابان می گوید: باور این سخن بر من گران آمد. امام رضا - عليه السلام - متوجه شد، به من فرمود: آیا قرآن نمی خوانید؟! سپس این آیه را تلاوت کرد: ﴿قل اعملوا فسيري الله عملكم و رسوله و المؤمنون﴾. بعد فرمود: به خدا سوگند، منظور از مؤمنان، علی بن ابي طالب است.»

امام باقر - عليه السلام - فرمود:

«ان الاعمال تعرض على نبيكم كل عشية الخميس فليستح احدكم ان تعرض علي نبيه العمل القبيح»^۲.

«تمامی اعمال شما بر پیامبرتان هر عصر پنجشنبه عرضه می شود. بنا بر این، باید از این که عمل زشتی از شما بر پیامبر - صلی الله علیه و آله - عرضه شود شرم کنید.»

بنابر برخی روایات، اعمال انسان ها بر پیامبر اسلام - صلی الله علیه و آله - عرضه می گردد و بنابر برخی دیگر، اعمال انسان ها بر پیامبر اسلام - صلی الله علیه و آله - و امامان - علیهم السلام - عرضه می گردد.

۱ - همان، ص ۲۷۷، ح ۴.

۲ - تفسیر البرهان، سید هاشم بحرانی، انتشارات اسماعیلیان، قم، ۱۴۱۷ ق. ص ۱۵۸، ح ۱۲.

روایات در زمینه زمان عرضه اعمال چند دسته‌اند:

۱. عصر پنج شنبه؛

۲. هر روز؛

۳. هفته‌ای دوبار؛

۴. آغاز ماه؛

۵. هنگام دفن.

این روایات با هم ناسازگار نیستند، زیرا با هم قابل جمع هستند؛ به این صورت که اعمال همه انسان‌ها یا شماری از آنها در تمام زمان‌های یاد شده بر پیامبر اسلام - صلی الله علیه وآله - و امامان - علیهم السلام - عرضه می‌شوند.

در کتاب‌های اهل سنت هم در این زمینه روایاتی وارد شده است، از جمله:

«اخرج ابن ابی حاتم و ابو الشیخ و ابن مردویه عن سلمة بن الاکوع قال:

مر بجنازة فائني عليها فقال رسول الله - صلی الله علیه و آله - : وجبت ثم

مر بجنازة اخرى فائني عليها فقال وجبت، فسئل عن ذلك، فقال : ان

الملائكة شهداء الله في السماء و انتم شهداء الله في الأرض فما شهدتم

عليه من شيء وجب و ذلك قول الله: وقل اعملوا فسيري الله عملكم و

رسوله و المؤمنون^۱».

«رسول خدا - صلی الله علیه و آله - بر جنازه ای گذر کرد، پس مردم آن

میت را ستودند. آن حضرت فرمود: این ستایش ثبت شد. دلیل آن را

پرسیدند، آن حضرت فرمود: فرشتگان، گواهان خدا در آسمانند و شما

گواهان خدا در زمین. پس هر چه را بر آن شهادت دهید ثبت می‌گردد و

این است سخن خدا که فرمود: عمل کنید، خدا و رسول او و مؤمنان عمل

شما را می‌بینند و بر آن گواه می‌شوند.»

«عن مجاهد في قوله: ﴿قُلْ اعْمَلُوا...﴾ قال: هذا وعيد من الله عز وجل^۲»:

«مجاهد می‌گوید: این آیه هشدار به مسلمانان است.»

نتیجه

گواهی پیامبر و امامان - علیهم السلام - و عرضه اعمال بندگان بر آنان، از معارف قرآنی و روایی است و نتایج و آثار مثبتی بر زندگی فردی و اجتماعی مسلمانان بلکه انسان‌ها دارد و تأمین‌کننده سعادت بشر در دنیا و آخرت و سبب پالایش جامعه از گناه و سقوط است.

۱ - الدر المنثور، جلال الدین سیوطی، ج ۴، ص ۲۸۳.

۲ - همان، ص ۲۸۳؛ جامع البیان، طبری، ج ۷، ص ۲۸، ح ۱۳۳۵۱.